

voorlopig moeilijk toegankelijk. Het bewaarde archief is daarenboven weinig systematisch onderzocht. Een excursie is gewijd aan het archief van de gereformeerde gemeenschap, dat begint in 1595.

H. Schilling, 'Reformierte Kirchenzucht als Sozialdisziplinierung? Die Tätigkeit des Emdener Presbyteriums in den Jahren 1557-1562' (261-327), is een uitvoerig onderzoek naar het optreden van de kerkeraad te Emden gesteund op een kwantitatieve bewerking van de bewaarde kerkeraadsprotocolen. De studie is voor de lezers van dit tijdschrift niet alleen belangrijk omdat de Emdensé kerkgemeenschap heel wat emigranten uit de Nederlanden omvatte, maar ook omdat de auteur voortdurend verwijst naar de toestanden in Groningen en Leiden.

H. Diederiks, 'Amsterdam 1600-1800. Demografische Entwicklung und Migration' (328-346), betreft haast uitsluitend de immigratie in Amsterdam die in haar evolutie en in haar bestanddelen werd onderzocht. Opmerkelijk is het grote aandeel der buitenlandse immigranten, vooral bij de mannen, ofschoon de toevloed uit het buitenland in de loop van de achttiende eeuw afnam. De studie steunt voor een belangrijk deel op cijfergegevens die door S. Hart werden gepubliceerd, maar daarnaast op de archieven van de Lutherse en gereformeerde kerkgemeenschappen in de stad.

E. Buffering, 'Niederländische Exulanten in Frankenthal, Neu-Hanau und Altona: Herkunftsgelände, Migrationswege und Ansiedlungsorte' (347-417). Gereformeerde emigranten uit de Nederlanden stichtten nieuwe nederzettingen te Frankenthal (1562), Neu-Hanau (1587) en Altona (1602) in de Palts, de eerste twee vanuit Frankfurt, de derde vanuit Hamburg. Vier kaarten bieden een goed overzicht van de herkomst van de immigranten.

A. Hanschmidt, 'Niederländische und kurkölnisch-münstersche Neutralitätspolitik und Franz von Fürstenbergs Plan einer Neutralitätsassoziation während des Bayerischen Erbfolgestreits 1778-1779' (418-442). Fürstenberg, minister van de vorst-bisschop van Munster Maximiliaan Frederik van Königsegg tevens keurvorst-bisschop van Keulen, beijverde zich om in het Duitse rijk een groep kleinere staatjes te verenigen als een neutraal blok tussen Pruisen en Oostenrijk. De traditioneel een neutraliteitspolitiek beoefenende Verenigde Provinciën zouden in zijn visie daarbij kunnen aanleunen. Zijn plan mislukte echter.

H. Lademacher, 'Die Niederlande und Deutschland 1945-1949: Wirtschaftsfragen und territoriale Korrekturen' (456-511) is een uitvoerig verslag van de Nederlandse standpunten en van de geallieerde reacties daarop naar aanleiding van een mogelijke economische ontmanteling en gebiedsverlies van het Duitse Rijk na de tweede wereldoorlog.

R. van Uytven

Klaus Friedland, ed., *Gilde und Korporation in den nordeuropäischen Städten des späten Mittelalters* (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, Neue Folge XXIX; Keulen-Wenen: Böhlau Verlag, 1984, 114 blz., DM 38,-, ISBN 3 412 06883 3).

De koopmansgilden en ambachtscorporaties uit de middeleeuwen genoten tot voor de tweede wereldoorlog veel belangstelling, voornamelijk in Duitsland en de Nederlanden. In de laatste jaren schijnen zij plotseling de historici weer aan te spreken. Getuige hiervan het haast gelijktijdig verschijnen van deze bundel en van de volumineuze door B. Schwineköper bezorgde band over *Gilden und Zünfte* (Vorträge und Forschungen 29). In de hier te bespreken bundel zijn acht referaten opgenomen van een colloquium dat in 1982 te Boedapest plaatsvond. Achteraan wordt ook de discussie aldaar weergegeven. Vier lezingen betreffen de Scandinavische wereld. G. A. Blom heeft het over de oor-

sprong van de Noorse gilden, T. Nyberg over de gilden in Denemarken en Zweden, K. Horby over de Deense koninklijke koopliedengilden en E. Hoffmann over de Knoetgilden in Schleswig. Voor de geschiedenis van de beroemde Friese handelaren uit de vroege middeleeuwen is het laatste opstel beslist niet te verwaarlozen, omdat zij in de steden van Schleswig en de gilden aldaar een rol hebben gespeeld. G. Dilcher van zijn kant maakt de status questionis op rond het probleem van de nawerking van de associatieve en corporatieve elementen in de vóór-stedelijke periode op de structuren in de vroeg-middeleeuwse steden.

Twee bijdragen hebben nauwelijks enig verband met de titel die de bundel werd meegegeven. Bij H. Samsonowicz die de functionele inrichting en indeling van de stedelijke ruimte, speciaal in Oost-Europa, onderzoekt, kan men nog enig verband vermoeden met de koopliedengilden die soms bij de oprichting van de steden betrokken zouden zijn geweest; bij W. Erdmann, die de evolutie van het koopmanshuis te Lübeck schetst, is de band helemaal zoek.

Voor de lezers van dit tijdschrift is de belangwekkendste bijdrage in de bundel die van J. P. Sosson over 'Die Körperschaften in den Niederlanden und Nordfrankreich: neue Forschungsperspektiven' (79-90), niet alleen omdat hier een gebied wordt behandeld dat hem rechtstreeks aangaat, maar vooral omdat de auteur, met het gezag en de kennis van zaken die hem eigen zijn in deze materie, een soort programma voor nieuw onderzoek ontvouwt en dit illustreert met concrete gegevens van al verkregen resultaten, onder meer door zijn eigen opzoekingen. De bijdrage betreft hoofdzakelijk de ambachten, maar zijn suggesties kunnen met evenveel vrucht toegepast worden op de gilden, broederchappen en andere associatieve groeperingen.

R. van Uytven

W. J. Alberts, ed., *De stadsrekeningen van Arnhem, V, 1428-1432* (Arnhem: Gemeente-archief, 1985, x + 413 blz., ISBN 90 70220 19 9).

W. J. Alberts, die in 1967 het eerste deel *Stadsrekeningen van Arnhem* publiceerde, heeft zijn werkzaamheid op dit terrein afgesloten met deel V. De wijze van uitgave is gelijk aan die van het vorige deel. In de inleiding van enkele pagina's plaatst Alberts de rekeningen in hun politieke context. Hoewel het eindjaar door praktische overwegingen werd bepaald — de rekeningen waren tot 1432 voor uitgave bewerkt — vormt het geen slecht slot van de serie. In 1429 werd de Stichtse vete door een zoenverdrag afgesloten, een oorlog waaraan de Arnhemmers met zo weinig enthousiasme deelnamen dat in het laatste jaar burgers en zelfs een deel van de schutterij het lieten afweten toen zij voor militaire expedities werden opgeroepen: een aantal posten in de rekening betreffen dit opmerkelijke verschijnsel. Hoewel de politieke problemen met het verdrag nog geenszins van de baan waren, mede vanwege de dubieuze legitimiteit van de macht van de hertog van Gelre, tonen de rekeningen van de laatste jaren vooral grote activiteit op het terrein van publieke werken: nieuwbouw, maar ook veel reparatie aan blijkbaar verwaarloosde gebouwen en wegen. Het feit dat de Gelderse geestelijkheid zich bij de dubbele bisschopskeuze van 1423 achterde tegenstander van Rudolf van Diepholt had geplaatst, maakte bij plechtige kerkdiensten speciale maatregelen nodig om Stichtsgezinden te verhinderen de orde te verstoren; die hadden kennelijk effect. Het register is even onbeholpen als dat van vorige delen: zo verschijnen diegenen die nu eens met, dan weer zonder achternaam (of beroepsnaam) in de posten voorkomen, ook hier als twee verschillende personen in de index. En wat moeten we nu met, bijvoorbeeld, een losstaande Johan, Heer,-? De post waarin hij voorkomt, noemt hem even eerder Her